

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:15, Haziran 2018, s. 130-140

Dr. Nusret YILMAZ

Milli Eğitim Bakanlığı, Yeni Türk Edebiyatı, nusretyilmaz71@hotmail.com

İSMET ÖZEL'İN "MATARAMDA TUZLU SU" ADLI ŞİİRİNDE ÖZNE'NİN İNŞASI

Özet

Ait olduğu toplumun değer yargılarına göre yetişen bireyin ilk çabası toplumsallaşmaktır. Toplumsallaşma sayesinde güven alanını inşa eden bireyin bu konumu, kişisel arayış sürecinin sonunda aşılır. Toplumsal bir nesne olmaktan kurtulup özlenen bireye iki önemli araç yardımcı olur: eleştir ve özeleştir. Hakikatin peşindeki özne ile geleneksel kültürün esiri olan kalabalıkların çatışması üzerine kurgulanan bu düzlemde, sanatçı, soylu yalnızlığı seçecek ve bu perspektiften meselelere bakacaktır. İsmet Özel'in *Mataramda Tuzlu Su* adlı şiirinde izlerini aradığımız öznelişme, ütopyik göndermelere kapı aralayan bir arayışa karşılık gelir. Toplumsal bir yabancılaşmanın reddiyesi olarak da okuyacağımız bu şiirde, şairin betimlediği yolculuk, moderniteyle birlikte daha fazla anlam kazanan *ben*'in sahici inşasıdır. Şairin yabancılaşmış bir toplumda sahici ben'i arayışının bedeli ise yalnızlık olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsmet Özel, Şiir, Özne, Yabancılaşma

THE CONSTRUCTION OF SUBJECT IN İSMET ÖZEL'S POEM NAMED "MATARAMDA TUZLU SU"

Abstract

The first effort of the individual to grow up according to the value judgments of the society he belongs to is socialization. This position of the individual who builds the field of trust through socialization is eventually overcome by the personal search process. Two important tools help an individual to get rid of being a social object and be subjectivist: criticism and self-criticism. In this plane, which is based on the conflict between the subject after the truth and the crowds of traditional cultures, the artist will choose the noble loneliness and look at the issues from this perspective. The subjectivity we are looking for in Ismet Özel's poem "Mataramda Tuzlu Su" corresponds to a search for a door that is open to utopian senders. In this

poem we read as a rejection of social alienation, the journey portrayed by the poet is the genuine construction of *me*, which gains more meaning together with modernity. In an alienated society, the forfeit of the construction of the poet's authentic subject has been the loneliness.

Keywords: İsmet Özel, Poem, Subject, Alienation

Giriş

Özel'in eski şiirlerinde ortaya çıkıp bu şiirinde nesneleşen ben-toplum ikilemi, fazlasıyla belirginleşerek şairin benlik algısını somut olarak ele verir. Toplumla girdiği diyalektik ilişkiyle şekillenen birey, tüm değer yargılarını bu süreçte kazanır. Toplumsal sürecin temel nesnesi "birey" olduğu için onun arzuları, korkuları, tutkuları, düşünceleri bu sürecin bir ürünüdür. Bireyi anlamak için onu belli bir kalıba döken *kültürün* kapsamı içinde görmek zorunda olduğumuz gibi, toplumsal sürecin dinamiğini anlamak için de bireyde işleyen ruhsal-mantıksal süreçlerin dinamiğini anlamak zorundayız.¹ İsmet Özel'in toplumu şekillendiren kültürel atmosferi eleştirdiği bu şiirde, yolculuk teması bireyi ve bireyin özgürlüğünü yok eden toplumsal kültürün şairi sıradanlaştırmasına karşı yapılmış bir eylemdir. Özel, burada Gasset'in toplumsallaşmaya karşı geliştirdiği tavra çok yaklaşır. Ortega y Gasset, toplumsallaşmayı, söylenen şeyleri ve yürütülen fikirleri *yineleyerek* yaşattığı, yaşamı onun olmaktan çıkardığı ve bireyi kişi olmaktan uzaklaştırıp bir toplumsal robot haline getirdiği için reddeder.² Şairin yolculuk hevesinin altında işte bu *herkesleşme* endişesi vardır.

İnsanlık tarihini bireyselleşmenin ve özgürlük arayışının tarihi olarak nitelendiren Fromm'a göre çağdaş toplumda bireyin robotlaşması, ortalama bireyin çaresizliğini ve güvensizliğini artırmıştır. Bu nedenle kendisine güvenlik ve kuşkudan kurtulma olanağı sunan yeni otoritelere boyun eğer.³ Fromm'un Almanya'daki faşist yükselişin psikolojik temellerini açıklarken kullandığı bu argümanlar, aynı zamanda insanların moderniteye boyun eğmelerinin koşullarını da ele verir. Toplumu meydana getiren bireylerin modern hayatın mekânları olan kentlerin büyüklüğü, kendilerini dehşete sürükleyen dev binalar ve ayak uydurmakta zorlandığı iş yükü karşısında takındığı tavır, olana bitene seyirci kalmak ve değiştiremediği düzene tabi olup boyun eğmektir. Korku ve önemsizlik duygularının hâkim olduğu toplum psikolojisinin bir sonucu olarak bireyler, kendilerini ezen bir çarkın dişlisi olmaya mecbur hissetmektedirler. Sermayenin insanın efendisi olduğu bir dizgede, İsmet Özel'in özneleşme çabası, bireyin müstakil şahsiyetini önceleyen en soylu tavır olmaktadır.

Bireyleşmenin ve benliğin gelişmesinin tüm koşullarının toplumsal ilişkilerde yattığı göz önüne alınacak olursa bireyi sıradanlaştıran ekonomi politik dizgenin şairi etkilemediği söylenebilir. Bu tür bir sıradanlaşmaktan kurtulma gayreti, bireye yalnızlık olarak geri döner. Bireyin anne ve doğayla kurduğu temel bağları yitirmesinden sonra en büyük çabasının *ikincil güvenlik bağları* kurmakta olduğu göz önüne alınacak olursa, İsmet Özel'in amacı, kişisel güven zeminini olanaklı kılacak ilişkiler oluşturmaktır. Büyük gayretlerle herkesleşmekten kurtuluşu, onu tek başına bırakmıştır; dolayısıyla dünyayı ve toplumu netameli yönleriyle karşısına almıştır. Aslında Fromm'un da işaret ettiği gibi, birey kendisini dış dünyaya bağlayan -simgesel- göbek bağından ne ölçüde kurtarmışsa o ölçüde özgürdür⁴; ama bu özgürlüğün de bir bedeli vardır:

¹ Fromm, E. (2011). *Özgürlükten Kaçış*, İstanbul: Payel Yayınları. s.12

² Gasset, O. (2017). *İnsan ve "Herkes"*, İstanbul: Metis Yayınları. s.161

³ Fromm, E. a.g.e. s.189

⁴ Fromm, E. a.g.e. s.36

mutlak yalnızlık. Bu yalnızlık, sanatçıyı ortaya çıkaran ve ona kişilik kazandıran en acı ve sağlam etkendir.

Akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasına tekabül eden modernlik, Aydınlanma felsefesiyle yalnızca fikir alanında kazandığı zaferle yetinmeyecek piyasaya da yönelmiş ve kapitalizmin temellerini atmıştır. Touraine'in ifadesiyle modernliğin kurtarıcı gücü, modern yaşam tarzı başarıya ulaştıkça tükenmiş ve birey, toplum ve doğa arasında yavaş ama kaçınılmaz bir kopmaya maruz kalmıştır. Bireysellik pahasına girilen bu özneleşme arayışında aydınlanma miti de kendi kendini tahrip etmiştir.⁵ Toplum, ideolojik ve siyasal hedeflerin yok olduğu bir pazara benzedikçe geriye kalan ancak para için mücadele ve kimlik arayışı olmuştur.⁶ Bu koşullarda oluşan birey, toplumu üretmek ve değiştirmek yerine yalnızca tüketenlere; ekonomiyi, siyaseti ya da bilgiyi yönetenlere tabidir. Bu anlamda akılcı düşünmenin gereklerini kabullenen çağdaş insan, toplumu batıl inançlardan ve cehaletten kurtarmasına rağmen bireyi kurtaramamış ve toplumsal rollerin kurbanı etmiştir. İşte Touraine'in işaret ettiği Özne/Ben'in farkı burada ortaya çıkar. Ona göre Özne, iktidar merkezlerinin üretmek istediği insan tipinin tam karşıtıdır. Birey, kendisini özne olarak oluşturmadığı müddetçe, rollerini tanımlayan ve yaptırımla çerçeveleyen iktidar merkezleri tarafından biçimlendirilir.⁷

İncelediğimiz şiirde de işaretlerini yakaladığımız özne fikri, özel yaşamın erdemlerinin toplumsal roller, ahlaksal bilincin de kamusal yargı karşısındaki üstünlüğüne dayanır. İsmet Özel, kişinin çevresiyle uyumu ve benzeşmesi temelinde yapılanan toplumsallaşma baskısına karşı, *özneleşme* çabasıyla direnir. Dolayısıyla onun çabasında bireyle özgürlük birleşir. Kamusal propagandanın ve reklam dilinin istikrarlı bir biçimde özneleşmeyle herkesleşme çatışmasını saklama çabası, bir sıradanlaştırma dayatmasıdır. Touraine'in Özne tanımına tekrar dönecek olursak, *Özne*, bedenın karşıtı olan ruh değil, toplumsal ve kültürel düzen tarafından dayatılan tasarımlar ve kuralların karşıtı olarak bedene ruhun verdiği anlamdır.⁸ Bu bağlamda *Özne*, Ben'den Özne/Ben'e geçen ve anlamlı bir yaşamı olan bireyin toplumsal ilişkileri dönüştürerek, ama asla hiçbir grupta, hiçbir toplulukla özdeşleşmeden dönüştüren kişidir.

Geleneksel toplumsal kurumların egemen olduğu bir toplumda yerleşmeye çalışan modernleşme süreci, hem eski paradigmayı kırmaya hem de yeninin değer yargılarını oturtmaya çalışırken ürettiği fay hatlarıyla sosyal zemini de sarsmış olur. Teber'in Tevfik Fikret analizinde kullandığı monadlaşma kavramı, İsmet Özel'in durumunu da açıklamaktadır. Leibniz'e ait bu tanımlamaya göre monadlaşan insan geçmişin birikimini ve geleceğin taslağını kendinde barındırır. Bireyin dünyaya karşı duyduğu kuşku/umut, güvensizlik/güven, öfke/sevgi ikilemleri arttıkça onun monadlaşması da kaçınılmaz olur. Böylece kendine yeterli olabilme eğilimi taşıyan narsist romantik şair, ruhsal doyumunu, dinginliğini, kendi iç dünyasında, sanatında arayacak; fakat her narsist kişilik gibi huzuru bulamayınca arayışa çıkacaktır.⁹ Böylece Özel, içsel huzurunu yakalayacağı bir asude ülkenin arayışına başlar.

Şiirsel Nesnede Özne'nin İnşası

Platon'un *İdeal Devleti'*ne dek götürebileceğimiz ütopya, Batı modernliğinin bir yan ürünü olarak¹⁰ merkeze geçen insanın kendi kurduğu bir mekânda mutlu olma arzusunu ve haya-

⁵ Adorno T.W. & Horkheimer, M. (2010). Aydınlanmanın Diyalektiği, İstanbul: Kabcacı Yayınevi. s.207

⁶ Thouraine, A. (2018). Modernliğin Eleştirisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s.231

⁷ Thouraine, A. a.g.e. s.297

⁸ Thouraine, A. a.g.e. s.268

⁹ Teber, S. (2002). Aşiyân'daki Kâhin, İstanbul: Okuyanıs Yayınları. s.17-18

¹⁰ Jameson, F. (2017). Ütopya Denen Arzu, İstanbul: Metis Yayınları. s.29

lini ifade eder. Ütopik metinlerin yazılma dönemiyle modernitenin doğuşu ve gelişimi mekân ve zaman itibariyle örtüştüğü içindir ki modern toplum, ulus-devlet ve kentte odaklanan yaşam dizgesi, ütopyanın da sınırlarını belirlemiş olur. More'un Utopya'sının çıktığı kıta ve zaman dilimi, dünya ölçeğinde başlayan yeni bir paradigmanın mayalandığı uzam-zaman dizgesinin de rahmi olur. Moylan'ın "arzunun imgeleri" ve "umudun" tasvirleri" olarak betimlediği ütopya, aslında "daha iyi bir varoluşa ve yaşam tarzına duyulan arzu" olarak¹¹ İsmet Özel'in arzusuna denk gelir. İsmet Özel, şiirin ilk dizesindeki imgeler vasıtasıyla yaşamak istediği dünyayı hem tasvir etmeye hem de böyle bir "yokülke"yi inşa etmeye çalışır. Bu "yokülke", şairin bizzat inşa etmeye çalıştığı şahsiyetin de mekânsal karşılığıdır. Şair bununla ideal bir mekânı veya geleceği tasvir ettiği kadar şimdinin de bir fotoğrafını çekmiş olur.

"West Indies, Kızıl Elma, İtaki, Maçın!

Uzun yola çıkmaya hüküm giydim."

Şiirde kullanılan kelime ve imgelerin yolculuk tema'sıyla irtibatlı olması, şairin yaşam çizgisiyle örtüşmektedir. Kendi ben'ini inşa eden ve ilişkilerinde sahiciliğe çok önem veren şair, insanların toplumsallaşma adı altında tek tipleşerek sıradanlaştığı yaşam biçimine karşı çıkar. Şiirde kendini açıkça hissettiren "yalnızlık" teması, kalabalıklar içerisinde bulunmasına rağmen sahicilik arayışının en açık ifadesidir.¹² Kişinin kendini içinde yaşadığı topluma ait hissetmediği bir düzlemde ortaya çıkan kaçış imgesi, İsmet Özel'den önceki şairlerde de gündeme gelmiştir. Tefvik Fikret'le arkadaşlarının devrin verdiği ümitsizlikle İstanbul'dan kaçma düşünceleri her ne kadar teoride kaldıysa da bu istek onları her zaman cezp etmiştir. Özellikle siyasal tutumlarından dolayı kendilerini rahatlıkla ifade etmekten yoksun bırakılan sanatçı ve düşünürlerde beliren *ütopya* hayali, ait oldukları toplumun duyarsızlığı nedeniyle tam bir saplantıya dönüşür.

Alman dilinin verdiği imkânlardan hareketle "ich bin" (ben varım) yargısındaki "bin" ile meskûn olmak anlamındaki "bauen" filinin anlam ilişkisini irdeleyen Heidegger, buradan insanın mekâna bağımlı varoluşsal özüne ulaşır. İnsanın iskândan sonra geldiğini söyleyen Alman düşünür, dilin verdiği olanaklar çerçevesinde, iskânın inşa ve sonradan da sükûna zemin hazırladığı iddiasındadır.¹³ Başka bir deyişle insanın mekânla kurduğu ilişki, onun özünü belirleyen en önemli etkidir. Özel'in "uzun yola çıkmaya hüküm giydim" ifadesi bu bağlamda değerlendirildiğinde ortaya ilginç sonuçlar çıkacaktır. Bulunduğu yerde huzursuzluk hisseden ve kendi ben'ini inşa etmeye imkân bulamayan birey, sükûnete erişmek için bir arayışa girecek ve kendi varoluşsal zeminin bulmak için harekete geçecektir. Ütopik göndermelerle ifade edilen bu mekân arayışı Özne'nin konumlanma mecburiyetinin bir sonucudur. Şair "yakın yerde soluklanacak gölge" bulamayacağına inanarak uzun erimli bir yolculuğa çıkmaya hazırlanmaktadır.

"Beyazların yöresinde nasibim kalmadı

yerlilerin topraklarına karşı suç işledim."

Dünyada işgal ettiği yer itibariyle toplumu beyazlar ve yerliler olarak iki farklı kategoride gören Özel, bir yere ait olamamanın büyük tereddüdünü yaşamaktadır. Araf'ta kalmanın oluşturduğu ruhsal basınç, aslında bir varoluşsal kaygıya yol açmaktadır. Yerlilerin haklı duruşuna yönelik hissettiği utanç, onu zorunlu olarak bulunduğu beyazların/elitlerin cephesinden de koparmaktadır. Bu bir çeşit konumlanamama huzursuzluğudur. Şiirde, toplumsal bağlamda

¹¹ Çörekçioğlu, H. (2015). Modernite ve Ütopya, İstanbul: Sentez Yayıncılık. s.13-15

¹² Tüzer, İ. (2012). İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat, İstanbul: Dergâh Yayınları. s.228

¹³ Heidegger, M. (2008). Düşüncenin Çağırıldığı, İstanbul: Say Yayınları. s.77-80

bulunduğu yere aitlik duygusu zayıflamış bireylerdeki arayışın güçlü işaretlerinden birine te- kabül eden bu ifadeler, şairin ruhsal dünyasının yansımasıdır. İnsanın doğada kendini evinde hissetmeyen, cennetten kovulmuş tek varlık olduğunu belirten Fromm, insanın varoluşsal sıkıntısının çözülmesi gereken ve kaçamadığı en önemli *fitri* sorun olduğunu belirtir. Dolayısıyla insanoğlu ayrılmışlığın, güçsüzlüğün ve yitikliğin dehşetini yenmeye, kendisini dünyaya bağ- layacak ve kendisini yuvasında hissetmesini sağlayacak yeni biçimler bulmaya mecbur kalır.¹⁴ Kökeni bizzat insanın varoluşunda gizli olan bu arayışın pençesindeki Özel, kendi varoluşsal problemini halledememenin ıstırabını yaşamaktadır.

*"zorbaların arasında tehlikeli bir nifak
uyrukların içinde uygunsuz biriyim"*

Toplumsal yapıyı karşıt kutuplar olarak okuyan Özel, bu anlamda çeşitli karşılaştırmala- ra gider: beyaz-yerli, zorba-uyruk. Amerikan filmlerindeki temel senaryoya uyarlanan beyaz- yerli karşıtlığı mekânsal düzlemdeki haklılık ve haksızlığı belirtirken, zorba-uyruk karşıtlığı daha modernist bir tutumu yansıtır. Özel'in buradaki tutumu, Foucault'nun "*parrhesia*" kavra- mının farklı katmanlardaki biçimleriyle açıkladığı "*hakikati söyleme*" erdemine tekabül eder. Riski göze alarak bir tirana ve tutucu bir topluma karşı hakikati dillendirme sorunsalını irdele- yen Foucault, hakikati başkalarına aktarmanın dürüstlikle ilişkisine değinir.¹⁵ Özel'in "*tehlikeli bir nifak*" olarak ifşa edilmesi de tehlikeyi göze almış bir "hakikat anlatıcısı" olduğunun işareti olmaktadır.

*"Vahşetim
Beni baygın meyvaların lezzetinden kopardı
Kendime dünyada bir
Acı kök tadı seçtim
Yakın yerde soluklanacak gölge bana yok
Uzun yola çıkmaya hüküm giydim.*

Varoluşsal kaygılarını gidermenin yeni biçimlerini arayan şair, varoluşunun mayalana- cağı ortamı aramaktadır. Benliğin oluşumunda birinci derecede aktif rol oynayan özgürlük hali, onun diğerlerinden ayrışmasının da temeli olacaktır. İnsanın modern dünyaya eklenmesin- de ve/veya nesneleştirilmesinde en çok tehdit altında bulunan yönü özgürlüğüdür. May, bu anlamda özgürlüğü değerlendirme kapasitemizin temeli olarak¹⁶ belirleyip olmazsa olmazlığını vurgular. Özgürlüğünün bilincinde olan şairin hayatı ve dünyayı değerlendirme istenci, onu harekete geçirmektedir. Çünkü sanatçının yükümlülüğü, var olan değerleri "*yeni bir düzen kur- mak için*" yerinden oynatmaktır.¹⁷ Bundandır ki şairin vahşeti, onu "baygın" meyvelerin lezze- tinden koparmaktadır. Toplumlara uyuşturan çeşitli gelenekler veya öğretiler, ona daima muti olmayı, iyi vatandaş olmayı telkin ederken, şair bu tür baygınlık veren öğretilere açıkça tavır alır. Bir tür müsekkin olarak kullanılan konfora ve ezberlere uymaktansa "*acı kök tadı*"na rağbet etmektedir. Bu yönelimin onu nelerden koparacağını veya nerelere sürükleyebileceğinin far-

¹⁴ Fromm, E. (2011). İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri. İstanbul: Payel Yayınları. s.283-285

¹⁵ Foucault, M. (2017). Doğruyu Söylemek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s.13

¹⁶ May, R. (2017). Özgürlük ve Kader, İstanbul: Okuyan Yayınları. s.17

¹⁷ May, R. a.g.e. s.102

kında olan sanatçı, uzun bir yola çıkmaya hazırlanmaktadır. Bu yol özgürlüğün kendisi kadar uzak ve bir o kadar da meşakkatlidir.

Uzak nedir?

Kendinin bile ücretinden yaşayan benim için

gidecek yer ne kadar uzak olabilir?

Bütün toplumsal evrimlerin birer yabancılaşma süreci olduğu¹⁸ kabul edilirse şairin yukarıdaki dizeleri daha iyi anlaşılacaktır. Şairin gerek evrensel ölçekte gerekse ülke düzleminde yaşadıkları, onun bireysel dünyasında paradigmatik değişimlere zemin hazırlar. Sınır tanımayan modernitenin alttan alta içselleştirdiği bu paradigma, istek de istemesek de bakışımızın *a priori* biçimi olmaktadır.¹⁹ Dünyayı algılamamızın eksenine gelen bu yeni olgu, özneleşmek isteyen bireylerin hesaplaşması gereken en önemli mesele olmaktadır. Bunun için ciddi bir kendilik bilincinin gerektiği ise olmazsa olmazdır. Şair, kendilik bilincini fark etmenin verdiği basınçla hem kendisini hem de bu yabancılaşma sürecini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. "Kendisinin bile ücretinden yaşayan" şairin insanın değerler bakımından yoksullaşması olarak tarif ettiği yabancılaşma durumunda insanın parçalandığını ve asli değerlerinden birçoğunu kaybettiğini söyler. Bu sürecin tanrıtanımazlığın hem sebebi hem de doğal bir sonucu olduğunu iddia eder. İnsanı kendi değerlerinden ve varlığından uzaklaştıran bu düzlemde, alım satım konu olmayan hiçbir nesnenin kalmadığını ve piyasanın akıl erdirilmeyen bir mekanizmayla süper tapınakları, üretim ve tüketim orduları ve bankalarıyla dinden uzaklaşmış insanlara tanrılık ettiğini ifade eder.²⁰ Piyasa düzeninin her tarafa hâkim olması nedeniyle Özel, bir kurtuluş adası olmayacağını bile bile arayışına devam kararındadır.

Başım açık, saçlarımı ikiye

ortadan ayırdım

kimin ülkesinden geçsem

şakaklarımda dövmeler beni ele verecek

cesur ve onurlu diyecekler

halbuki suskun ve kederliyim

Sanatçının başkaldırıyla özdeşleşen imgesine vurgu yapan May, sanatçıların genellikle yumuşak huylu kimseler olmalarına rağmen, baskıcı bir topluma karşı netameli varlıklar olduğunu söyler. Gerekçesi de sanatçıların, geçmişten devralınan kafa tutma gücünün varisi olmasıdır.²¹ İnsanlık tarihinin "bir itaatsizlik eylemiyle" başladığını söyleyen Fromm ise Âdem ve Havva kıssası üzerinden özneleşme serüvenini yorumlar. "İlk günah"ın insanı yozlaştırmaktan ziyade özgürleştirdiğini söyleyen Fromm, kişinin ancak Kilise, devlet veya kamuoyuna hayır demek suretiyle özgürleşebildiğini, dolayısıyla itaatsizliğin özgürlüğün önkoşulu olduğunu belirtir.²² Bu anlamda sanatçı, pasif nesnelere karşı aktif bir özne olmayı seçer. İnsanoğlunun modern çağda ne olduğundan ziyade, mevcut hali reddetmesi gerektiğini söyleyen Foucault, bunun için insanın özgürlüğünü şart koşar. Özgürlüğü etiğin ontolojik koşulu sayması da bun-

¹⁸ Shayegan, D. (2017). Yaralı Bilinç, İstanbul: Metis Yayınları. s.46

¹⁹ Shayegan, D. a.g.e. s.93

²⁰ Gülbay, T. (2015). İsmet Özel'de Yabancılaşma, Mardin: Artuklu Yayınları. s.74-78

²¹ May, R. (2012). Yaratma Cesareti, İstanbul: Metis Yayınevi. s.57

²² Fromm, E. (2017). İtaatsizlik Üzerine, İstanbul: Say Yayınları. s.9-15

dandır. Özgürlük sayesinde yüzyıllardan beri zorla dayatılan bireysellik biçimini reddederek, yeni bir öznellik biçimine geçerlilik kazandırmak gerektiğini söyler.²³ Bu özneleşme biçimi, kişinin iktidar ilişkilerinde de başat rol oynar. İktidarı, bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalışma ilişkisiyle²⁴ açıklayan Foucault'nun bu yaklaşımı, İsmet Özel'in çıkışına imkân verecek potansiyeli barındırmaktadır. Toplumsal eşitsizliklere yönelik tepkisini saçlarını ortadan ikiye ayırarak veren şair, bu eylem üzerinden özgürlükle etiği buluşturur.

*"korsanlardan kaptığım gürelek nara
işime yaramıyor
rençberlerin o rahat
ve oturmuş lehçesinden tiksindiririm"*

Kaderci bir toplumun epistemolojik temellerini sorgulayan İsmet Özel, kendisini çevreleyen fasit daireden kurtulmak istemektedir. Özel, Descartes'ın düşünen varlıkları *özne*, diğer varlıkları düşüncelerin *nesnelere* işlevindeki *şeyler* olarak tanımlamasına benzer bir biçimde "rençberler" den bahsetmektedir. Farkındalık ile donatılmış özne, aktif ve yaratıcıyken, nesnelere iradelerini kullanmayan "cansız, pasif, kabullenici, zavallı, boyun eğen, söz dinleyen, acı çeken ve katlanan" kişiliklerdir.²⁵ İnsanlarla diğer varlıklar arasında olması gereken özne-nesne ilişkisinin insanlar arası ilişkilere aktarıldığı bu düzlemde, Aristo'nun "konuşan aletler" olarak isimlendirdiği köleler gibi rençberler de kendi hallerine razı birer şeyden ibarettirler. Şairin tiksindiği bu toplumsal zeminde, "korsanlardan kaptığı" "gürelek nara"lar artık işe yaramaz. Piyasa düzenine göre ayarlanmış bir yaşam biçiminde itaat esas alınmış, Horkheimer'in ifadesiyle düşünmenin kendisi, sinai süreçlerden biri durumuna düşürülmüş ve bir programa tabi kılınarak üretimin bir parçası haline getirilmiştir.²⁶

*"boynumda
bana yargı yükleyenlerin
utançlarından yapılma mücevherler
sırtımda sağır kantarı gizli bilgilerin
mataramdaki suya tuz ekledim, azığım yok
uzun yola çıkmaya hüküm giydim."*

Bir aydın olarak toplumsal sorumluluğunu yerine getiren şairin uyarıları, kendi bireysel ve toplumsal hakları konusunda farkındalığa sahip olmayan kitle tarafından yeterince anlaşılmaz. Sanatçının genel geçer kabullere yönelik hücumları, yanlış yorumlanarak sanatçı itham edilir. Bu tepkinin muhatabı olan şair için kendisine yönelik eleştiriler ancak iftihar vesilesidir. Çünkü geleneksel iktidar ilişkilerinin nesnesi olan halkın kendisine yönelik itirazları temelsiz olduğu gibi sanatçının azmini de perçinlemektedir. Kendisine "yargı yükleyenler" tarih önünde düştükleri yanlışlıkları, er geç fark edecek ve bu hatalarının neden olduğu "utançlarından yapılma mücevherler" özne ben'in en büyük onuru olacaktır. Sıradanlaşmanın ve duyarsızlaşmanın bir bileşimi olan bu toplumda, şair, kendini tüm bu uyuşturan bağlardan kurtaran "gizli bilgile-

²³ Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s.68

²⁴ Foucault, M. a.g.e. s.235

²⁵ Bauman, Z. (2017). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s.63

²⁶ Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları. s.72

rin" tesiriyle bir yalnızlaşmaya ve yabancılaşmaya itilmektedir. Bu itilme, şairin bizzat tercih ettiği bir durumdur. Onu toplumdaki uzaklaştıracak ve uzun bir yola çıkmaya zorlayacak tüm etkenler, şairin bilgisi dâhilindedir. Çünkü şair, artık yakınında bulunan herkes'ten farklıdır. Kendi öznesini inşa süreci, onu nesne olmaktan kurtarmış, yalnızlaşmanın pahasına da olsa "uzun yola çıkmaya" hüküm giymiştir. Fromm'un da işaret ettiği gibi, bir insan ancak "hayır" demeyi öğrenip itaatsiz davranarak özgür olabilir.²⁷ Bu özgürlükle şekillenen özne bireyin olmazsa olmaz şartıdır.

"Bir hayatı, ismarlama bir hayatı bırakıyorum

görenler üstünde iyi duruyor derdi her bakışta"

Bireyi kalıplaşmış toplumsal ilişkilere göre belirleyen ve tanımlayan ahlaki tutuculuğa karşı bireysel özneyi çıkararak Özel, bir kurallar sistemi biçiminde yapılaşmış ve daima itaatkârlık isteyen ahlaktansa kişisel bir etik anlayışı lehine tutum belirler. Ismarlama bir hayatın getireceği tehlikelerin farkında olan Özel, -Shayegan'ın ifadesiyle- aklın *logos*'la bağını kopardığında araçsallaşacağını ve kültürel prensipleri ayakta tutan değerlerin çökeceğini bilir.²⁸ Herkesçe kendisine biçilen rol ve statülerin ondan bazı tavizler koparacağını ayırdındadır. Bu bağlamda şair, karşı çıkmakta imtina etmekle hakiki özgürlüğün öleceğini, eleştiri ve itiraz gücü tükenince aklın tutulacağını ve öznenin ortadan kalkacağını iyi bilmektedir. Şair, *ismarlama bir hayatı* reddetmekle özneyi inşa eden sahici bir etiğin ve aklın gerekliliğini öne çıkarmaktadır. İlk gençlik yıllarında büyük bir özveriyle savunduğu sosyalist dünya görüşü, etrafındaki insanlara onun kişiliğinin olmazsa olmazı kabul edilmiştir. Batı dünyasının vicdan azabı olarak nitelediği bu sosyalizmi (*ismarlama bir hayat*) terk etmesi, şairin kişisel ve sanatsal çevresinde hiç de hoş karşılanmaz. Onlara göre İsmet Özel'e yakışan hayat biçimi ancak sosyalizmin sınırları içinde mümkündür. Hatta çoğu arkadaşı, sosyalizmi terk etmekle şairin nitelikli şiirlerinin biteceğini iddia etmektedir. İsmet Özel, "*görenler üstünde iyi duruyor derdi her bakışta*" dizesiyle çevresinin bakış açısını ifade etmektedir.

"askerken kantinden satın aldığım cep aynası

bazı geceler çıkarken

uçarı bir gülümseyişle takındığım muşta

gibi lükslerim de burada kalacak"

Toplumunu oluşturan tüm bireylerin asıl sıkıntısı, Dr. Frankl'a göre uğruna yaşamaya değer bir anlam bilincinden yoksun olmalarıdır. Varoluşçu boşluk olarak isimlendirdiği bu durumun altında ezilen birey, bir seçim yapmak zorundadır. Özellikle modern zaman insanında travmatik bir hal alan bu olgu, yaşamın temel güdüsüdür. Geleneksel yaşam biçiminin hızla değer yitirdiği modern zamanda bireye hiçbir içgüdü yapması gereken şeyleri söylemez. Bu yüzden yalnızlaşan kalabalıklar, anlamlı seçimler yapmak yerine diğer insanların yaptığı şeyleri arzular.²⁹ Özel'in sıradan bir delikanlının zevklerine hitap eden alışkanlıkları (cep aynası, muşta) terk edip varoluşsal kaygısını gidermeye çalışması, ondaki öznenin inşasına yönelik iradenin de açık bir göstergesidir. Onun yaşadığı delikanlılarda cep aynasıyla simgeleşen cinsel tercihler, karşı cinse yönelik eğilimler ve yine bunun gibi muşta ile simgeleşen iktidar ve güç talepleri Özel için tali birer mesele olarak kalır. O, bütün bu fantazyaları arkasında bırakıp ken-

²⁷ Baki, H. (2008). Şair ve Otorite/Şiir ve Yanılsama, İstanbul: İkaros Yayınları. s.12

²⁸ Shayegan, D. (2014). Melez Bilinç, İstanbul: Metis Yayınları. s.44

²⁹ Frankl, E. F. (2017). İnsanın Anlam Arayışı, İstanbul: Okuyan Yayınları. s.120

dini gerçekleştirmenin peşinden koşacaktır. Aslında bu arayış Dr. Frankl'a göre bir zorunluluktur. Çünkü insanın gerçekte ihtiyaç duyduğu şey, gerilimsiz bir durum değildir. Daha çok, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef ve özgürce seçilen bir amaç uğruna didinmek ve mücadele etmektir.³⁰

*siparişi yargıcılar tarafından verilmiş
bu hayattan ne koku, ne yankı, ne de boya
taşımamı yasaklayan belgeyi imzaladım
burda bitti artık işim, ocağım yok
uzun yola çıkmaya hüküm giydim."*

İnsanın toplumla ilişkisini Amerika öznelinde irdeleyen Riesman, modern sanayi toplumunun çok sayıda insanı anomiyeye sürüklediğini, diğerlerinde ise cansız bir uyum yarattığını söyler. Umut, bu iki türe karşın "daima sorgulayıcı" olan otonomlardır. Riesman'a göre otonomi için çabalayan kişiler, bir kez dışarıya açıldığı zaman eğer sahip değilse mülkiyetin, içinde yükselmeye ya da karşı koymaya çalışıyorsa hiyerarşinin, düşünce üzerinde oluşturduğu denetimi reddediyorsa dinin bariyerleriyle doğrudan karşı karşıya kalırlar. Bu kişiler giriştikleri otonom kalma çabasının sonucunda hayattan yara alırlar.³¹ Özel'in de elde etmeye çalıştığı otonom kalma iradesi, ona pahalıya patlar ve şair, onu denetleyen toplumdan kaçma yoluna girer.

İnsanoğlunun kendi yaşamı hakkında aldığı kararların kökeninde vicdan denilen bilinçdışı olgunun yattığını belirten Frankl, karar alma sürecinde bilinçten önce vicdanın hareket ettiğini söyler.³² İnsana olması gereken şeyi sunma görevini üstlenen vicdanın toplumsal yapıyla şekillenen bilinçten ziyade ontolojik özgürlüğe yakınlığı da belirginleşmiş olur. Kendini kültürün veya kaderin akışına bırakmamanın en önemli etkeni, vicdan sahibi olmaktır. Kendi iradesinin efendisi ve vicdanının kölesi olmakla "siparişi yargıcılara tarafından verilmiş" bir yaşam biçimine itiraz edebileceğini bilen Özel, Özne Ben olma sürecine girmiş olur. Yaptıklarından ve/veya yapmadıklarından sorumlu olduğunu hatırlatan en içsel ses olan vicdanın özgürlükle olan anlamsal bağı Sartre'da da görebiliriz.

İnsan kendi kendini seçer, diyerek kişinin kendi şahsiyeti hakkındaki sorumluluğunu hatırlatan Sartre, bu durumda *olmak istediğimiz* kimseyi yaratırken herkesin nasıl olması gerektiğini de tasarlamış olduğumuzu söyler. Böylece bu tasarı herkes için bir değer ve geçerlilik kazanır. Sartre'in insanın özgürlüğe *mahkûm* olduğunu hatırlatması da özneleşme diyalektiğinde kritik bir rol oynar.³³ *İsmarlama* bir hayata katlanmak yerine arayışa yönelmesini şart koşan eylemsel tutum, Özel'in ele aldığımız bu şiirinde vurgulanan en önemli temadır. İçinde bulunduğu toplumla ortak bir değerle buluşamayan şaire düşen, varoluşsal imagosunu hatırlamak ve bunun verdiği imkânlarla Özneleşme macerasına başlamak. Bu bağlamda İsmet Özel kendi özneleşme serüvenindeki seçimleriyle toplumsal görevini de yerine getirmek durumunda kalmıştır; çünkü o, özgür olmaya mahkûmdur.

³⁰ Frankl, E. F. a.g.e. s.119

³¹ Riesman, D. (2016). Yalnız Kalabalık, Ankara: Heretik Yayınları. s.288-291

³² Frankl, E.F. (2014). Psikoterapi ve Din, İstanbul: Say Yayınları. s.30

³³ Sartre, J.P. (2013). Varoluşçuluk, İstanbul: Say Yayınları. s.101

Sonuç

İsmet Özel'in *Mataramda Tuzlu Su* şiirine yönelik bir yakın okumanın ürünü olan bu çalışmada, *ısmarlama* bir hayattan kendi sahici evrenine kanatlanmak isteyen bireyin çektiği ıstırap yakalanmaya çalışılmıştır. Mensup olduğu toplumun değer yargılarına göre yetişen bireyin toplumsallaşma süreci, aynı zamanda bireyin ontolojik güvenliğini sağlama endişesini de içerir. Bu endişenin neden olduğu ayrış, kişinin toplumsal bir nesne olmaktan kurtulup özneleşmesine rehberlik etmektedir. Hakikat arayışındaki özne ile verili kültürün esiri olan kalabalıkların çatışması üzerine kurgulanan bu eksenle sanatçı, soylu yalnızlığının verdiği güvenle Özne Ben'ini inşa edecektir. İsmet Özel'in *Mataramda Tuzlu Su* adlı şiirinde işaretlerini aradığımız özneleşme serüveni, sahici bir yaşamın imgelerine göre şekillenecektir. Toplumsal bir yabancılaşmanın reddiyesi olarak da okuyacağımız bu şiirin anlamsal düzlemi, görenlerin üstünde iyi duruyor, diye nitelediği verili bir yaşam dizgesinden kurtuluştur. Şairin değerlerine yabancılaşmış bir toplumdaki kurtulup sahici ben'ini aramasının bedeli ise soylu yalnızlığı olmuştur. Herkesleşmenin kişilikleri öğüten amansız dizgesine direnen İsmet Özel, "uzun yola çıkmaya hüküm" giymiştir. Kendi şahsında gerçekleştirmeye çalıştığı paradigma değişikliği, bir çatışmanın da fitilini ateşler. Kendi asli değerlerinde ısrarın tetiklediği sarsıntılar, tüm toplumsal kurumların karşı cephede birleşmesine yarar. Yatay ve dikey düzlemde tüm toplumsal statükolara yönelik takınılan bu eleştirel tavır, bir kopuşun da müsebbibi olur. Şair, artık, "uzun yola çıkmaya hüküm giymiş" soylu bir yalnızdır.

KAYNAKLAR

- Adorno T.W. & Horkheimer, M. (2010). Aydınlanmanın Diyalektiği, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Baki, H. (2008). Şair ve Otorite/Şiir ve Yanılsama, İstanbul: İkaros Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çörekçioğlu, H. (2015). Modernite ve Ütopya, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Foucault, M. (2017). Doğruyu Söylemek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____. (2011). Özne ve İktidar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frankl, E.F. (2017). İnsanın Anlam Arayışı, İstanbul: Okuyanüs Yayınları.
- _____. (2014). Psikoterapi ve Din, İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2011). İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri, İstanbul: Payel Yayınları.
- _____. (2017). İtaatsizlik Üzerine, İstanbul: Say Yayınları.
- _____. (2011). Özgürlükten Kaçış, İstanbul: Payel Yayınları.
- Gasset, O. (2017). İnsan ve "Herkes", İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülbay, T. (2015). İsmet Özel'de Yabancılaşma, Mardin: Artuklu Yayınları.
- Heidegger, M. (2008). Düşüncenin Çağırıldığı, İstanbul: Say Yayınları.
- Horkheimer, M. (2016). Akıl Tutulması, İstanbul: Metis Yayınları.
- Jameson, F. (2017). Ütopya Denen Arzu, İstanbul: Metis Yayınları.
- May, R. (2017). Özgürlük ve Kader, İstanbul: Okuyanüs Yayınları.
- _____. (2012). Yaratma Cesareti, İstanbul: Metis Yayınevi.

Riesman, D. (2016). *Yalnız Kalabalık*, Ankara: Heretik Yayınları.

Sartre, J.P. (2013). *Varoluşçuluk*, İstanbul: Say Yayınları.

Shayegan, D. (2014). *Melez Bilinç*, İstanbul: Metis Yayınları.

_____. (2017). *Yaralı Bilinç*, İstanbul: Metis Yayınları.

Teber, S. (2002). *Aşyan'daki Kâhin*, İstanbul: Okuyanıs Yayınları.

Thouraine, A. (2018). *Modernliğin Eleştirisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tüzer, İ. (2012). *İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat*, İstanbul: Dergâh Yayınları.